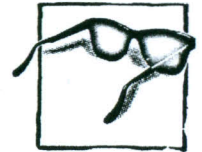

Συχνά, τρυπά τ' αυτιά μου
η **Ὀροπέδιο**
«Καιρός ησυχασίας»
Χειμώνας 2007-08
Τιμή: 10,00 € #4

Ὀ δ η γ ὀ ς ἄ ν ἄ γ ν ω σ η ς

594 ΜΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ Στάθης Κουτσούνης: Στο Σχολείο με χάρη.
Μιά συζήτηση με τη συγγραφέα Ζυράννα Ζατέλη

Στὸ Σχολεῖο μὲ χάρη

Μιὰ συζήτηση μὲ τὴ συγγραφέα Ζυράννα Ζατέλη

Συντονισμός: Στάθης Κουτσούνης

Ἡ συζήτηση πού ἀκολουθεῖ πραγματοποιήθηκε στίς 13 Φεβρουαρίου 2006 στὸ Λύκειο τῆς Σχολῆς Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, στὸ πλαίσιο τοῦ ἐξωσχολικοῦ ἀναγνώσματος. Οἱ φιλόλογοι Νίκος Κατσαρός καὶ Ζέφη Τρέσσου, ὑπὸ τὸ συντονισμό τοῦ ποιητῆ καὶ φιλολόγου Στάθης Κουτσούνη, Διευθυντῆ τοῦ Λυκείου τῆς Σχολῆς, ἀνέθεσαν στοὺς μαθητὲς τῆς Α' καὶ τῆς Β' τάξης νὰ διαβάσουν τὴ συλλογὴ διηγημάτων τῆς Ζυράννας Ζατέλη *Στὴν ἐρημιὰ μὲ χάρι*. Ἐν συνεχείᾳ ἔγινε κριτικὴ προσέγγιση τοῦ βιβλίου στὴν τάξη καὶ τέλος προσκλήθηκε ἡ συγγραφέας, μὲ τὴν ὁποία προέκυψε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση γιὰ τὸ βιβλίο τῆς καὶ τὴ λογοτεχνία γενικότερα.

Στάθης Κουτσούνης: Αἰσθανόμαστε πραγματικὰ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ σήμερα, παιδιὰ, καὶ δὲν τὸ λέω τυπικά, τὸ ἐννοῶ μὲ ὅλη τὴ σημασία τῶν λέξεων, πού ἔχουμε μαζί μας μιὰ πολὺ σημαντικὴ, μιὰ σπουδαία συγγραφέα, τὴ Ζυράννα Ζατέλη. Τὴ γνωρίζετε βέβαια, τὴ μάθατε μέσα ἀπὸ τὸ βιβλίο πού διαβάσατε, τὴ συλλογὴ διηγημάτων τῆς *Στὴν ἐρημιὰ μὲ χάρι*. Ἡ Ζυράννα Ζατέλη, γιὰ νὰ σὰς πῶ ἔτσι δυὸ λόγια, γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε σὲ μιὰ κωμόπολη ἔξω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, τὸν Σοχό, ὅπου καὶ τελείωσε τὸ σχολεῖο. Ἀμέσως μετὰ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἔκανε διάφορα ταξίδια στὸ ἐξωτερικό, ἐπέστρεψε καί, πρὶν ξαναφύγει, σπούδασε ἠθοποιός.

Κι ἀπ' ὅσο γνωρίζω ἔπαιξε καὶ στὸ θέατρο κάποιο διάστημα, ὅμως τελικὰ ἄλλα εἶχε προβλέψει γι' αὐτὴν ἡ τύχη καὶ ἡ φύση· ἡ Ζυράννα Ζατέλη προορίστηκε νὰ εἶναι συγγραφέας, γεννήθηκε συγγραφέας καὶ ὡς συγγραφέας ἀναπνέει. Πρωτοεξέδωσε βιβλίο τὸ 1984, μιὰ συλλογὴ διηγημάτων μὲ τὸν τίτλο *Περσινὴ ἀρραβωνιαστικιά*. Ἦταν ἓνα βιβλίο πού δὲν τὸ ἔβγαλε σὲ μικρὴ ἡλικία –συνήθως ἓνας συγγραφέας, ὅπως πιθανῶς γνωρίζετε, τυπώνει τὸ πρῶτο βιβλίο ἐκεῖ γύρω στὰ 25 τοῦ χρόνια. Ἡ Ζυράννα Ζατέλη εἶχε περάσει τὰ 30 ὅταν πρωτοεξέδωσε, ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ σὰς πεῖ ἡ ἴδια μετὰ πῶς ἔφτασε στὴν ἔκδοση τοῦ πρῶτου βιβλίου τῆς, μὲ τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐμφανίζεται ὡς ὀλοκληρωμένη συγγραφέας.

Ἡ *Περσινὴ ἀρραβωνιαστικιά* δὲν εἶναι ἓνα πρωτόλειο ἔργο, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ πρῶτα βιβλία τῶν περισσότερων συγγραφέων, εἶναι μιὰ ὀλοκληρωμένη συλλογὴ, ὅπου στὰ περισσότερα διηγήματα ὁ πρωταγωνιστὴς εἶναι ἓνα παιδί, καὶ συγκεκριμένα ἓνα κορίτσι, τὸ ὁποῖο βιώνει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, ἅς ποῦμε, τῆς ἀθωότητας στὴν ἐποχὴ τῶν δύσκολων, τῶν δύστροπων, τῶν σκοτεινῶν πλευρῶν τῆς ζωῆς. Μετὰ ἀπὸ δυὸ χρόνια, ἐξέδωσε τὴ συλλογὴ διηγημάτων *Στὴν ἐρημιὰ μὲ χάρι*, βιβλίο τὸ ὁποῖο καὶ ὅλοι διαβάσατε. Ἡ συγγραφικὴ τῆς παραγωγὴ συνεχίστηκε μὲ ἓνα μυθιστόρημα, ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1993, μὲ τὸν τίτλο *Καὶ μὲ τὸ φῶς τοῦ λύκου ἐπανερχονται*, ἐνῶ τὸ 2001, πάλι μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ περίπου χρόνια –τονίζω τὸν ἀριθμὸ ἑπτὰ– ἐκδόθηκε τὸ μυθιστόρημά τῆς *Ὁ θάνατος ἦρθε τελευταῖος*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο βιβλίο μιᾶς τριλογίας μὲ τὸν γενικὸ τίτλο *Μὲ τὸ παράξενο ὄνομα Ραμάνθις Ἐρέβους*.

Ὁ κόσμος τῆς Ζυράννας Ζατέλη εἶναι μαγικός, ὑπάρχει στὸ ἔργο τῆς μιὰ διαλεκτικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φανταστικὸ, ἓνας διάλογος ἀνάμεσα στὸ ὄνειρο καὶ τὸ ρεαλισμό, στὴ μαγεία καὶ τὴν πραγματικότητα. Ἡ γραφὴ τῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓναν μαγικὸ

ρεαλισμό, κατά τόν τρόπο του Gabriel García Márquez. Θα ήθελα να κάνω δυο παρατηρήσεις ακόμη. 'Εάν προσέξετε στο όπισθόφυλλο του βιβλίου *Στην έρημιά με χάρι*, θα δείτε ότι ο Κωστής Παπαγιώργης κάνει μιὰ σοβαρή και σπουδαία επισήμανση. Λέει ότι η συγγραφέας περνά τή «δοκιμασία του ανθρώπου που γράφει για να διαβάσει τί έχει ζήσει». Τη θεωρώ σημαντική αυτή τήν επισήμανση και θα ήθελα να τήν κρατήσετε.

Το άλλο που θέλω να πω είναι ότι και στο βιβλίο που διαβάσατε, θα το έχετε προσέξει πιστεύω, αλλά και στα υπόλοιπα βιβλία της, πολλοί από τους πρωταγωνιστές τής συγγραφής είναι παιδιά. Είναι ένα καλό ερώτημα να τής θέσετε, γιατί άραγε αυτή η σχέση, αυτή η έμμονή της με τὰ παιδιά. 'Εγώ θα σάς διαβάσω ένα μικρό απόσπασμα από έναν άλλο συγγραφέα, τόν πολυώνυμο Fernando Pessoa, ο οποίος λέει σ' ένα κείμενό του από το *Βιβλίο τής άνησυχίας*: «Τὰ παιδιά είναι πολύ λογοτεχνικά, γιατί λένε πώς αισθάνονται και όχι πώς πρέπει να αισθάνεται κάποιος σύμφωνα με τὸ πὼς αισθάνεται κάποιος άλλος. Μιά μέρα άκουσα ένα παιδί να λέει, θέλοντας να πει πὼς ήταν έτοιμο να κλάψει, όχι 'Μου 'ρχεται να κλάψω', που θα ήταν αυτό που θα έλεγε ένας ενήλικας, δηλαδή ένας ήλιθιος, αλλά 'Μου 'ρχονται δάκρυα'. Και αυτή η πρόταση, η απόλυτως λογοτεχνική, σέ σημείο που θα τήν αποδίδαμε σέ κάποιον φημισμένο ποιητή, αν βρισκόταν κάποιος για να τήν πει, αναφέρεται σαφέστατα στη θερμή παρουσία τών δακρύων που πέφτουν από τὰ βλέφαρα, τὰ όποια έχουν πλήρη συνείδηση τής ύγρης πικράδας». 'Μου 'ρχονται δάκρυα', λοιπόν, κρατήστε και αυτή τήν παρατήρηση και να δώσω τὸ λόγο στη συγγραφέα μας, που προφανώς θέλει να σάς πει δυο λόγια πριν τή βομβαρδίσετε έσεις με τίς ερωτήσεις σας.

Και προτού πάρει τὸ λόγο, να σάς πω ακόμη τὸ έξιης, με τὸ όποιο νομίζω ότι θα συμφωνήσει και η κυρία Ζατέλη. Δεν είσατε υποχρεωμένοι, όταν διαβάσετε ένα βιβλίο, σώνει και καλά να σάς άρέσει. Τό μου άρέσει δέ μου άρέσει ένα βιβλίο έχει να κάνει με πάρα πολλούς παράγοντες, με κοινούς τόπους, με κοινά κριτήρια, με κοινές φιλοσοφικές ή άλλες αντιλήψεις και προσλαμβάνουσες, και πάει λέγοντας.

Σημασία βέβαια έχει να μπορούμε να διακρίνουμε τήν αισθητική ποιότητά του, ανεξάρτητα από τὸ εάν μᾶς άρέσει ή όχι. Μπορείτε έπομένως, εάν έχετε κάποια διαφορετική άποψη, να τήν υποβάλετε στη συγγραφέα, να τής πείτε αν κάτι δέ σάς άρεσε, όπως έπίσης και γιατί σάς άρεσαν κάποια άλλα πράγματα και εν πάση περιπτώσει

καλό θα ήταν να δημιουργηθεί ένας διάλογος τέτοιος, ώστε να λυθούν οι όποιες άπορίες έχετε και να ακούσετε και τήν ίδια τή συγγραφέα να άπολογείται, εντός εισαγωγικών, γι' αυτά που γράφει.

Λοιπόν, κυρία Ζατέλη, έχετε τὸ λόγο.

Ζυράννα Ζατέλη: Είλικρινά χαίρομαι που είμαι εδώ μαζί σας, είλικρινά. 'Αν έσεις έχετε κάποιο τράκ, εγώ σας διαβεβαιώ ότι έχω περισσότερο. Αισθάνομαι κατά κάποιον τρόπο πιο μικρή κι από σας. Φοβάμαι λίγο, αλλά απ' τήν άλλη μου άρέσει πάρα πολύ που είμαι εδώ. 'Ηθελα να πω ότι στα δικά μου χρόνια -εγώ τελείωσα τὸ σχολείο τὸ 1969, μιὰ χρονιά για σας πολύ μακρινή- δεν είχαμε τή δυνατότητα να έρχόμαστε σέ έπαφή με τούς συγγραφείς. Οί συγγραφείς ήταν πρόσωπα έξωπραγματικά σχεδόν, και μάλιστα οι περισσότεροι ήταν και έμπειρία, ήμουν α στην Ε' Γυμνασίου, Β' Λυκείου για σας τώρα, όταν μᾶς φέρανε κάποτε στην τάξη έναν ταχυδακτυλουργό, που μᾶς έβγαζε φτερά, περισσότερα... μάγος δηλαδή. Τὸ θυμάμαι πάρα πολύ έντονα, ήταν μιὰ έμπειρία πραγματικά υπέροχη. 'Εγώ δεν είμαι άκριβώς ταχυδακτυλουργός, αλλά νομίζω ότι θα τὰ πᾶμε πολύ καλά. Και είμαι έτοιμη να με ρωτήσετε ό,τι θέλετε· εκτός αν θέλετε ν' αρχίσω να σας ρωτώ εγώ.

Νίκος Μενεξιάδης (μαθητής): 'Εχω εδώ μπροστά μου μιὰ κριτική του Κωστή Παπαγιώργη, που αναφέρει: «'Όσο πιο πλαστό είναι τὸ πεζογράφημα τόσο περισσότερο πείθει. 'Αν θα μπορούσε κάποιος να κατηγορήσει τή Ζατέλη για κάτι, αυτό θα ήταν η πειστικότητα, ή όποια όφείλεται στην απόλυτη πλασματικότητα τών άφηγουμένων. Πουθενά δεν είδε τὰ όσα άφηγείται, πουθενά δεν άπάντησε τὰ πρόσωπα που στήνει». 'Επειδή σέ άρκετά διηγήματα υπάρχει πρωτοπρόσωπη αφήγηση, ή όποια διακόπτεται συχνά και από σχολιασμούς του άφηγητή, πὼς θ' άπαντούσατε στην άποψη αυτή;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, πὼς να τὸ πω, ή μετάπλαση από τὸ πραγματικό στο λογοτεχνικό είναι μεγάλη ιστορία, είναι μιὰ δεύτερη ζωή. Βεβαίως, ο Κωστής Παπαγιώργης τόλμησε να υποθέσει ότι είμαι τόσο καλή -αναγκαστικά πρέπει να τὸ πω έτσι- στο να κάνω μυθοπλασία, να πλάθω πρόσωπα, καταστάσεις, που θεώρησε ότι πιθανόν δέ χρειάστηκε καν να τὰ ζήσω όλα αυτά. 'Εδώ έπεσε λιγάκι έξω. 'Εχω ζήσει άρκετά πράγματα απ' αυτά που γράφω. Ξέρετε, ο Goethe είπε κάτι πάρα πολύ άπλό και κείριο για τή σχέση, μαζί και τή διάσταση, ανάμεσα στην πραγματικότητα και τήν τέχνη. Είπε: «'Ό,τι γράφουμε

συνέβη, τίποτα δὲ συνέβη ὅπως τὸ γράφουμε». Νομίζω ὅτι σ' αὐτὸ τὸ «ὅπως» βρίσκεται καὶ τὸ προσωπικὸ στίγμα τοῦ κάθε συγγραφέα. Δηλαδή, ὁ συγγραφέας πιστεύω ὅτι ζεῖ δυὸ φορές: μιὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ μιὰ γι' αὐτὰ πὸν γράφει, γιὰ τίς ὥρες πὸν γράφει.

Στάθης Κουτσούνης: Νὰ τονίσω ὅτι, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ συγγραφέας γράφει γιὰ καταστάσεις πὸν ἔχει ζήσει, ποτὲ δὲν μεταφέρονται στὸ χαρτί μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια, φωτογραφικά. Ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν συμβαίνει ἓνα γεγονός μέχρι τὴ στιγμή πὸν καταγράφεται παρεμβάλλονται πολλὰ πράγματα, συνειδητὰ καὶ ἀσυνειδητὰ, τὸ γεγονός διυλίζεται στὸ μυαλὸ καὶ τὸν συναισθηματικὸ κόσμὸ τοῦ συγγραφέα καὶ ποτὲ δὲν τοῦ βγαίνει ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἔχει ζήσει. Ἄλλωστε, ἐκεῖνο πὸν μετράει στὴν τέχνη δὲν εἶναι ἡ πραγματικότητα τῶν γεγονότων, ἀν τὰ γεγονότα εἶναι ἀληθινὰ δηλαδή, ὅσο ἀν εἶναι ἀληθοφανῆ.

Ζυράννα Ζατέλη: Βεβαίως! Εἶπαμε εἶναι μιὰ ἄλλη ζωὴ ἢ τέχνη, μιὰ προέκταση τῆς πραγματικότητας. Αὐτὸ κάνει ὁ συγγραφέας, γενικῶς ἢ τέχνη αὐτὸ κάνει, δίνει προέκταση στὴν πραγματικότητα, πὸν ἢ ἴδια ἢ πραγματικότητα τὴ ζητάει, ἔχει ἀνάγκη αὐτὴ τὴν προέκταση. Εἶναι μεγάλη κολυμπήθρα ἢ πραγματικότητα, καὶ ἀλίμονο ἀν νομίζαμε ὅτι πραγματικὸ εἶναι μόνον ὅ,τι πέφτει ἄμεσα στὴν ἀντίληψή μας ἢ ὅ,τι μπορούμε νὰ τὸ ἐξηγήσουμε μόνον μὲ τὴ λογικὴ. Ἡ ἴδια ἢ πραγματικότητα δὲν τὸ θέλει αὐτό, εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλη. Ὁ συγγραφέας, λοιπόν, γενικῶς ὁ καλλιτέχνης, ἔχοντας, πῶς νὰ τὸ πῶ, ἔχοντας τὴ λεγόμενη φαντασία, πὸν γιὰ μένα εἶναι ἓνα τρίτο μάτι, βλέπει πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ αὐτὸ πὸν φαίνεται στὴν πρώτη φάση.

Ζωὴ Τσιλιμπουνίδου (μαθήτρια): Πῶς καταφέρνετε νὰ ζεῖτε τὴν πραγματικὴ σας ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰ δεύτερη ζωὴ ὡς συγγραφέας;

Ζυράννα Ζατέλη: Ἔχεις τὸ ὅποιο ὑλικὸ καὶ καλεῖσαι νὰ τὸ ἀναπλάσεις, νὰ ἐπαναφέρεις κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ἀλλὰ δὲν κυριολεκτοῦμε κιόλας ὅταν λέμε δεύτερη ζωὴ, δὲν κλείνουμε τὴν πόρτα καὶ μπαίνουμε σὲ μιὰ ἄλλη ζωὴ. Μιλᾶμε μεταφορικά, ἐννοεῖται. Εἶναι μεγάλη ὑπόθεση λοιπὸν νὰ σοῦ δίνεται ἓνα ἐρέθισμα, ἓνα κίνητρο καὶ ἐσὺ πάνω σ' αὐτὸ νὰ στηρίζεις ἓναν προσωπικὸ κόσμὸ, ἓνα προσωπικὸ σύμπαν, πὸν ἀφορᾷ ὅμως καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἄν μὴ τί ἄλλο, εἶναι μιὰ μεγάλη τύχη παιδιὰ.

Ἀναστάσης Παφίλης (μαθητής): Ἐπανέρομαι στα προηγούμενα. Οἱ ἱστορίες πὸν ἀναφέρονται στὸ βιβλίο σας εἶναι ἀπὸ τίς προσωπικές σας ἐμπειρίες περισσότερο ἢ εἶναι φανταστικές;

Ζυράννα Ζατέλη: Εἶναι καὶ τὰ δυὸ. Δηλαδή μ' ἀρέσει, μοῦ ἀρέσει

πάρα πολὺ νὰ πατῶ κάπου, νὰ ὑπάρχει ἓνα σημάδι πὸν νὰ μοῦ δίνει ἔναυσμα γιὰ κάτι καὶ μετὰ νὰ τὸ προχωρῶ, νὰ πηγαίνω πιὸ πέρα. Εἶναι κυριολεκτικὰ –κι ἐγὼ ἢ ἴδια πιὰ δὲ διακρίνω πὸν τελειώνει, ἀν τὸ θέλετε ἔτσι, τὸ πραγματικὸ καὶ πὸν ξεκινᾷ τὸ φανταστικὸ– εἶναι ἓνα ὑπέροχο μείγμα. Ὁ συγγραφέας νομίζω ὅτι εἶναι ὁ πιὸ δεινὸς ἀλχημιστής.

Στάθης Κουτσούνης: Πάντως παιδιά, πρέπει νὰ σᾶς πῶ ἐδῶ τὸ ἐξῆς. Μὴ φανταστεῖτε ὅτι οἱ συγγραφεῖς ζοῦνε πιὸ ὠραῖες ἢ πιὸ φανταστικὲς ἱστορίες ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀπλῶς ἔχουν τὴν ἰδιαιτερότητα νὰ εἶναι πιὸ παρατηρητικοὶ καὶ νὰ μποροῦν νὰ μετατρέπουν, νὰ μεταπλάθουν αὐτὸ πὸν ζοῦν σὲ λογοτεχνία, ὅπως μεταπλάθει ὁ ζωγράφος σὲ χρώματα καὶ σχήματα καὶ ὁ μουσικὸς σὲ νότες. Γι' αὐτὸ καὶ ἐμεῖς, ὅταν διαβάζουμε ὡς ἀναγνώστες κάποια κείμενα, ἀνακαλοῦμε στὸ μυαλὸ μας πράγματα πὸν ἐνδεχομένως τὰ ἔχουμε ζήσει, ἀλλὰ ἀφοῦ δὲν εἴμαστε συγγραφεῖς δὲν τὰ ἔχουμε γράψει. Ὅλοι ὡστόσο ἔχουμε τίς προσωπικές μας ἱστορίες, καὶ ἐσεῖς βεβαίως, καὶ ἀν κάποιος ἀπὸ σᾶς γίνετε συγγραφεῖς, θὰ μᾶς δώσετε τὴ χαρὰ στὸ μέλλον νὰ προσεγγίζουμε καὶ νὰ ἀπολαμβάνουμε αὐτὰ πὸν θὰ γράψετε.

Ἀλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Στὰ περισσότερα διηγήματά σας οἱ ἥρωες εἶναι θλιμμένοι, ἀποπνέουν θλίψη καὶ λύπη. Ἔχει νὰ κάνει μὲ μιὰ στάση ζωῆς ἢ μὲ τὴν ψυχικὴ σας διάθεση; Γιατί αὐτό; Στενόχωρο τὸ βρήκα τὸ βιβλίο σας.

Ζυράννα Ζατέλη: Τὸ βρήκατε στενόχωρο; Πιθανὸν νὰ ἔχει νὰ κάνει μὲ αὐτὸ πὸν λέμε ιδιοσυγκρασία. Μᾶλλον εἶμαι μελαγχολικὸ ἄτομο, ἀλλὰ αὐτὸ καθόλου δὲ σημαίνει ὅτι δὲ χαίρομαι. Ἔχει πει ὁ μεγάλος Ἡράκλειτος –θὰ κάνουμε τώρα μιὰ μικρὴ ὑπέρβαση, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι– ὅτι «φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ», ἢ φύση ἀγαπάει νὰ κρύβεται. Αὐτὸ τί σημαίνει; Ὅτι τὸ κάπως σκοτεινὸ, τὸ κάπως μελαγχολικὸ πρέπει νὰ τὸ ταυτίσουμε μὲ τὸ κακὸ ἢ μὲ τὸ δυσάρεστο; Ἀπλῶς μᾶς προκαλεῖ νὰ πᾶμε λίγο πιὸ μέσα, νομίζω. Ἡ μελαγχολικὴ αὐτὴ διάσταση ἔχει νὰ κάνει προφανῶς μὲ τὸ δικό μου ἄτομο. Δὲ θὰ μπορούσα νὰ γράφω διαφορετικά. Νὰ τὸ πῶ καὶ ἀλλιῶς, νὰ τὸ πῶ πιὸ τολμηρὰ ἀν θέλετε, ἢ χαρὰ, ἢ χαρὰ στὴ ζωὴ εἶναι πάρα πολὺ ὠραῖο πράγμα, εἶναι τὸ ζητούμενο, ἀλλὰ ἢ χαρὰ, ὁ μεγάλος ρόλος τῆς χαρᾶς εἶναι ὅτι ἔρχεται καὶ φεύγει σὰν τὸν κλέφτη. Αὐτὸ πὸν ἐμπνέει τὸν ἄνθρωπο εἶναι τελικὰ, παιδιὰ, ἢ θλίψη, εἶναι ὅταν πονέσει, ὅταν δοκιμαστεῖ. Αὐτὸ εἶναι γόνιμο μέσα του, αὐτὸ ἀνακινεῖ τὰ ἐσώψυχα. Τὴ χαρὰ τὴ ζοῦμε καὶ ἐκεῖνη τὴ στιγμή εἶναι ὑπέροχα, καὶ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κυνηγᾷ τὴ χαρὰ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἢ ζωὴ δὲν εἶναι μόνον χαρὰ καὶ πρέ-

πει να μάθουμε να εκτιμούμε και τον πόνο, γιατί μέσα απ' αυτόν καταξιωνόμαστε σαν άνθρωποι, σαν ανθρώπινα όντα. Να πάμε λίγο πιό πέρα; Νομίζω η παιδική ηλικία τελειώνει όταν καταλαβαίνει ο άνθρωπος ότι ο θάνατος δεν είναι για τους άλλους, ότι κάποια μέρα θα πεθάνει. Αυτό και μόνο για τον άνθρωπο είναι ο μεγάλος πόνος, αλλά συνάμα και ο μεγάλος πλούτος, με ό,τι συμπαρασύρει, μελαγχολία κ.τ.λ. Αλλά αυτό του είδους τη μελαγχολία τη βλέπω, είλικρινά το λέω, σαν μιάν αγάπη, τη μεγαλύτερη αγάπη στη ζωή. Όταν ήμουν στην ηλικία σας και διάβασα Dostoevsky, μαύρο σκοτάδι και κεί ήτανε, μαύρο σκοτάδι, πήχτρα, κι όμως σας βεβαιώ ότι αυτό ακριβώς το πράγμα με έκανε να αγαπήσω τη ζωή πολύ περισσότερο από το να διάβαζα χαρωπά και μόνο χαρωπά άναγνώσματα. Είλικρινά σας το λέω.

Χρήστος Παύλου (μαθητής): Σε όλα τα διηγήματά σας κυριαρχεί η άσχημη όψη των πραγμάτων. Γιατί;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξετε, ο θάνατος είναι ή αναφαίρετη οδύνη του ανθρώπου, και ο άνθρωπος είναι το μόνο όν, απ' ό,τι γνωρίζουμε τουλάχιστον, που έχει συνείδηση, έχει επίγνωση του θανάτου του. Και τα ζώα έχουν επίγνωση του κινδύνου, αλλά ο άνθρωπος γεννιέται με τη βεβαιότητα ότι θα πεθάνει, το αντιλαμβάνεται αυτό λίγο πολύ μετά την παιδική ηλικία. Αν δεν υπήρχε αυτό το πράγμα, νομίζω ότι δε θα είχαμε ούτε φιλοσοφία ούτε τέχνη ούτε τίποτε, αν δεν υπήρχε ο θάνατος. Δηλαδή, κατά κάποιον τρόπο πιστεύω, τι είτε ο Νίτσε, ότι σημαντική δεν είναι ή αιώνια ζωή, είναι ή αιώνια ζωντάνια. Έγω πιστεύω λοιπόν ότι ο θάνατος υποθάλλει αυτή τη ζωντάνια, είτε με το να μας κάνει να αναρωτιόμαστε γιατί να πεθαίνουμε, γιατί να είμαστε έτσι, είτε με το να μας παρακινεί να έρωτευόμαστε, να αγαπάμε, να θέλουμε, να επιθυμούμε. Έπειδή ξέρουμε ότι κάποια στιγμή όλα αυτά θα τελειώσουνε, μας κρατάει σε μιιά έγρηγορη αυτή ή γνώση, ή πικρή γνώση του θανάτου. Ο συγγραφέας δεν μπορεί να το αγνοήσει αυτό, του δίνεται ένα πάρα πολύ πλούσιο υλικό, και δε νομίζω ότι ο θάνατος στις ιστορίες μου είναι καταθλιπτική υπόθεση.

Στάθης Κουτσούνης: Επιπλέον, επιτρέψτε μου σχετικά να πω ότι είναι άλλο πράγμα ή μελαγχολία και άλλο πράγμα ή θλίψη. Δηλαδή, ακόμη και αν υπάρχει ένας μανδύας μελαγχολικός στα διηγήματα της Ζατέλη, εγώ νομίζω ότι στο βάθος βάθος κρύβονται αισιόδοξες πλευρές, τουλάχιστον στο βαθμό που όλα αυτά τα πράγματα, που φαίνονται κάπως μακρινά ή άπιαστα, τολμά να τα αγγίξει, τολμά να τα βγάλει στην επιφάνεια, τολμά να μας φέρει αντιμέτωπους, πρόσω-

πο με πρόσωπο μαζί τους. Έπομένως, μή μας μπερδεύει ο μανδύας ή μελαγχολικός. Επίσης, να συνεχίσω κάτι που ανέφερε ή κυρία Ζατέλη: Ξέρετε, τη λογοτεχνία, την τέχνη γενικότερα, την ενδιαφέρει το αποκλίνον, αυτό που δεν είναι όμαλο και φυσικό μέσα στη ζωή. Τη χαρά, όπως είπε ή συγγραφέας, τη ζούμε και το πράγμα εξαντλείται τη στιγμή ακριβώς που το ζούμε. Σπάνια θα γράψεις για τη χαρά, σπάνια θα κάνεις τέχνη για τη χαρά τη στιγμή της έντασης. Θα κάνεις τέχνη για κάτι που έζησες πολύ έντονα και έχει πλέον παρέρθει. Είναι το έλλειπον, το κενό, μ' αυτό το πράγμα θα κάνεις περισσότερο τέχνη, και χρησιμοποιείς βεβαίως και υλικά ή στοιχεία τα οποία δε φαίνονται να είναι τόσο ευχάριστα, τόσο χαρούμενα, να το πω έτσι, έχουνε μιιά χροιά μελαγχολίας, αλλά δε σημαίνει ότι είναι και λυπημένα, ότι είναι λυπηρά αυτά τα πράγματα.

Ζυράννα Ζατέλη: Ναι, έτσι είναι. Η μεγάλη χαρά, ένας έρωτας, ως πούμε, μας γεμίζει τόσο πολύ όταν τον ζούμε, είναι τόσο δυνατό στοιχείο, που μας αποδιοργανώνει τελείως, δηλαδή ο συγγραφέας αποσπάται, δεν μπορεί να γράψει, ζει αυτό που ζει: θα γράψει, όταν συμβεί το πρώτο κλόνισμα, όταν πονέσει, όταν δει ότι τα πράγματα δεν είναι δα και τόσο ρόδινα και τόσο ωραία και τόσο όπως τα θέλουμε πάντα. Εκεί είναι το κίνητρο, εκεί θα μπει το κίνητρο. Να πω κάτι πάρα πολύ προσωπικό: όταν ζω έναν μεγάλο έρωτα, μιιά μεγάλη, πώς να το πω, αναστάτωση ψυχική, συναισθηματική, δεν μπορώ, δεν έχω μυαλό να στρωθώ στο γράψιμο: αυτό θα γίνει όταν καταλαγιάσουν τα πράγματα μέσα μου, όταν έτσι ανέβει, αλλά πολύ ζωτικά, αυτή ή αύρα της μελαγχολίας. Τότε έχει σειρά το άλλο μας εγώ, ή άλλη πλευρά: τότε θα γράψω για τον έρωτα, όταν αρθει ή μεγάλη χαρά, για τον έρωτα όταν θα 'ναι λυπημένος.

Λίνα Γεωργή (μαθήτρια): Γιατί επιλέξατε αυτόν τον τίτλο; Τί εννοείτε λέγοντας *Στην έρημιά με χάρη*;

Ζυράννα Ζατέλη: Αν το διαβάσατε όλο το βιβλίο, στο διήγημα «Ο αέρας της Ανατολής» υπάρχει εκείνη ή γυναίκα, όπως δίνεται εκεί μέσα, που όταν πάει αυτό το κοριτσάκι χαράματα, όπως το θυμάμαι κι εγώ –γιατί μη νομίζετε, έχουν μεσολαβήσει χρόνια κι έχω γράψει στο μεταξύ κι άλλα κι άλλα...– αλλά σίγουρα έχω την εικόνα εκείνου του πρωινού που πάει το κορίτσι και βρίσκει αυτή τη γυναίκα, ή οποία είναι εκεί, στο σημείο μεταξύ ζωής και θανάτου, ή ζωή δεν τη θέλει πια κι ο θάνατος δεν την παίρνει ακόμα, μου ήρθε πάρα πολύ φυσικό να τη βάλω να λέει, αυτή ή Ανατολή, να απαντάει, όταν της λέει ή μικρή τί κάνεις, τί γίνεσαι, να απαντάει κι αυτό: «Έδω... Στην

έρημιά με χάρι...». Να σ'ας πω και κάτι άλλο, πού είναι ψυχολογικό; Συχνά όνειρεύομαι φράσεις ή ξυπνώ το πρωί, δεν είμαι σε ύπνο ακριβώς, κι ένας στίχος, μια φράση σφηνώνεται στο μυαλό μου. Αυτή τη φράση, Στην έρημιά με χάρι, την όνειρεύτηκα κι έστησα το διήγημα πάνω σ' αυτή τη φράση.

Σοφία Δρακούλη (μαθήτρια): Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνετε στους τίτλους των ιστοριών δημιουργεί κάποια αίσθηση ότι παίζουν βασικό ρόλο στην ίδια την ιστορία και την ανάπτυξή της. Πρώτα δημιουργείται ο τίτλος και μετά το διήγημα ή το αντίστροφο;

Ζυράννα Ζατέλη: Ωραία, ώραία. Η κότα γέννησε το αυγό ή το αυγό την κότα; Ο τίτλος για μένα είναι, πώς το λένε, είναι εκεί –όπως σ'ας είπα και πριν για το διήγημα «Ο αέρας της Ανατολής». Πάνω σε μια φράση νομίζω μπορώ να στήσω μια ιστορία. Καμιά φορά δεν έχω τον τίτλο και γράφω αισθανόμενη σ'άν... άστεγη. Το ψάχνω όμως, κι όταν ξαφνικά προκύπτει, νιώθω μεγάλη χαρά.

Στάθης Κουτσούνης: Να πούμε ότι υπάρχουν τίτλοι και στα κεφάλαια των μυθιστορημάτων σου.

Ζυράννα Ζατέλη: Βεβαίως, βεβαίως έχω τίτλους. Κάθε ιστορία έχει τον τίτλο της.

Μπίλιω Μαρονέλη (μαθήτρια): Άσχοληθήκατε ποτέ ή άσχολειστε τώρα με κάποια άλλη εργασία στη ζωή σας;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, εγώ δοκίμασα – ό Στάθης έδω τα είπε στην αρχή. Έφυγα στο έξωτερικό μετά το σχολείο, γύρισα σε τρία χρόνια στην Αθήνα, σπούδασα από το '76 έως το '80 έδω και μετά ξανάφυγα στο έξωτερικό. Σπούδασα θέατρο. Ήταν μια έκφραστική αναγκαιότητα εκείνης της εποχής. Κατά βάθος όμως ήξερα ότι το γράψιμο μ' ενδιέφερε, το ήξερα αυτό πάρα πολύ καλά, γιατί συνέβη να αρχίσω να γράφω πολύ, αλλά και από πολύ μικρή, και το ένιωθα. Στην έφηβεία μου κατάλαβα, ήμουν αίσγουρη ότι –όπως πολλά παιδιά ζωγραφίζουν όταν είναι μικρά– αυτό το πράγμα τόσο μου άρεσε να το κάνω, πού δεν είχα θέληση να το αφήσω. Ωστόσο δοκίμασα και το θέατρο. Ξέρετε, προσπάθησα με το θέατρο. Έπαιξα για λίγο. Το δέλεαρ ήταν ότι μου κάναν πρόταση να πάω περιοδεία στον Καναδά για μία βδομάδα. Αυτό ήταν μεγάλο δέλεαρ, ξαφνικά να βρεθώ στον Καναδά, μάλιστα πρωταγωνίστρια. Ήταν σε μια δουλειά του Νίκου Αρμάου, ό οποίος είχε κάνει μια συρραφή από τα ίντερμέδια του Κρητικού θεάτρου και βγήκε ένα έργο με τον τίτλο «Η Αρμίντα...» – από μεσαιωνικά παραμύθια βγήκε αυτό– «Η Αρμίντα στον κήπο του έρωτα και του πολέμου», κάτι τέτοιο. Πήγα λοιπόν στον Καναδά, κι

όταν γυρίσαμε στην Ελλάδα, παίζω για ένα μήνα στο θέατρο. Συνάμα, τον ίδιο καιρό, κυκλοφορεί το πρώτο μου βιβλίο, ή *Περσινή άρραβωνιαστικά*. Κι εγώ είμαι άφηρημένη. Είμαι πάνω στο σανίδι και είμαι έντελώς άφηρημένη και σκέφτομαι, άχ, μήπως έπρεπε να αλλάξω μία φράση, άχ, να προλάβω να βάλω κάτι άλλο σε αυτή την ιστορία... Και κει κατάλαβα ότι δέ γινότανε. Δηλαδή αυτό που έμένα με τραβάει, αυτό που με έρεθίζει είναι το γράψιμο και όχι το θέατρο. Άλλα δέ μετάνιωσα καθόλου πού πέρασα από αυτό. Άρα, αυτή τη στιγμή άσχολούμαι μόνο με το γράψιμο.

Βασιλεία Στασινοπούλου (μαθήτρια): Ποιά είναι ή άποψή σας για την τύχη και το πεπρωμένο, την τάση του ανθρώπου να προβλέπει, να μαντεύει, να θέλει ν' αλλάξει τη μοίρα του;

Ζυράννα Ζατέλη: Έ, αυτό είναι νομίζω το μεγάλο έρώτημα γενικώς, είμαστε τυχαίοι ή όχι; Γιατί νομίζω ότι ό άνθρωπος θέλει πάρα πολύ να γνωρίσει το μέλλον του. Γι' αυτό κάνουν τόση θραύση τα λεγόμενα ώροσκοπία, να μ'ας πεί κάποιος τη μοίρα, τί θα γίνουμε, τί θα κάνουμε. Το 'χει φοβερή άνάγκη ό άνθρωπος αυτό και από την άλλη γνωρίζει βέβαια ότι δεν είναι δυνατόν να τα ξέρει όλα. Μόνο εικάζει, μαντεύει... Γιατί πιστεύω ότι ή άλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση, κάπου μαντεύουμε, κάπου είμαστε κυριολεκτικά έρμαιο. Έν πάση περιπτώσει, αυτό πού θέλω να πω είναι ότι δέ θα μου άρεσε να τα ξέρουμε όλα στη ζωή, να είμαστε άπόλυτα σίγουροι, δηλαδή μ' άρέσει να υπάρχει πάντα ένα άρρητο πράγμα, ένα μυστήριο, ένα άινιγμα. Άλίμονο αν ό άνθρωπος –αν και είναι άδύνατον– τα ξέρει όλα. Πολλές φορές όμως έχει μια άλαζονεία ό άνθρωπος, πιστεύει ότι μπορεί να τα κατακτήσει όλα, να τα γνωρίσει όλα, να πάει σε όλα και βλέπει ότι όσο πιδ μέσα πάει τόσο μακραίνει ό δρόμος.

Στάθης Κουτσούνης: Σε μια ζωή να τα ξέρεις όλα είναι κάπως άπίθανο.

Ζυράννα Ζατέλη: Άκριβώς.

Λευτέρης Άρσενικός (μαθητής): Τί άκριβώς έπιχειρήματα χρησιμοποιείτε;

Ζυράννα Ζατέλη: Έπιχειρήματα... Ο Musil έγραψε ένα βιβλίο πού λέγεται *Ό άνθρωπος χωρίς ιδιότητες*. Έγώ θεωρώ τον έαυτό μου *Ό άνθρωπος χωρίς έπιχειρήματα*. Γράφω, γιατί δεν μπορώ πια να φανταστώ τη ζωή μου χωρίς το γράψιμο. Δεν έχει έπιχειρήματα ή τέχνη, ναί, είναι, αν θέλετε, είναι άοπλη και άπ' την άλλη είναι πραγματικά μεγάλη δύναμη από μόνη της.

Αμάντα Κλαυδιανού (μαθήτρια): Υπάρχουν μέρες πού δεν έχετε

έμπνευση;

Ζυράννα Ζατέλη: Βεβαίως, παιδιά, αλίμονο. Αλίμονο αν όλες οι μέρες ήταν γόνιμες κι ευλογημένες. Έρχονται μέρες που άδειάζω, δεν αισθάνομαι ότι εγώ είμαι το άτομο που είμαι, που έχω πολύ μεγάλο πόνο μέσα μου. Άλλα το ξέρω πια –γιατί χρόνια τώρα γράφω– ότι θα περάσω και απ' αυτό το στάδιο, απ' αυτή τη δοκιμασία του να μην μπορώ να γράψω, να μη μου κατεβαίνουν ιδέες ή να μην τις ακούω. Λοιπόν ο δρόμος είναι χαρά, λύπη, μιιά ευλογία.

Παναγιώτης Κανέλλος (μαθητής): Πώς προέκυψε το εξώφυλλο;

Ζυράννα Ζατέλη: Μου άρεσει ο Edward Burne-Jones, μου άρεσει πολύ. Πρέπει να σάς πω ότι στην πρώτη έκδοση του βιβλίου, στην έκδοση του '86, υπήρχε άλλος πίνακας στο εξώφυλλο, αλλά πάλι του Edward Burne-Jones. Ήταν μιιά γυναίκα που μπαίνει σε μιιά σπηλιά μ' ένα καντηλάκι, ως το πούμε έτσι, και ο τίτλος αυτού του έργου ήταν «Η ψυχή άναζητώντας τα τοιχώματα» ή «Η ψυχή άναζητώντας» ή κάπως έτσι, δέ θυμάμαι ακριβώς. Εκείνη ή εικόνα μου έδωσε την ιδέα να βάλω τη γυναίκα που προχωράει μέσα στο σπίτι και ή μικρή την ακολουθεί στον «Αέρα τής Ανατολής», έδωσε στο διήγημα εκείνη την κίνηση που είχε το πρώτο μου εξώφυλλο. Στην τωρινή έκδοση διάλεξα αυτόν τον πίνακα, μάλλον γιατί μου θυμίζει κάπως πάλι τη μεγάλη γυναίκα και το κορίτσι, στην ιστορία τής Ανατολής.

Τρύφων Τζαβετής (μαθητής): Το Ζυράννα Ζατέλη είναι το πραγματικό σας όνομα;

Ζυράννα Ζατέλη: Το Ζυράννα Ζατέλη είναι το αληθινό μου ψευδώνυμο.

Έλλη Δημάκη (μαθήτρια): Ταυτίζεστε με τους ήρωες των έργων σας;

Ζυράννα Ζατέλη: Λίγο πολύ με όλους, με ήρωες, με ήρωίδες, και συνάμα έχω και μιιά απόσταση, αλλά όπωςδήποτε αγαπώ τόσο πολύ αυτά τα πρόσωπα, που για να πω την αλήθεια νομίζω είναι ένα μεγάλο ύλικό από μέσα μου, που μπορώ να το δίνω σ' αυτόν και σ' εκείνον και στον άλλον και στον παράλλον. Ναί, ως ένα σημείο ταυτίζομαι συναισθηματικά, αλλά γράφοντας πια, κρατώ και μιιά απόσταση.

Άλέξανδρος Τζαβετής (μαθητής): Μήπως υπάρχει κάποιος ήρωας που συμπαθείτε ιδιαίτερα, είτε σ' αυτό είτε σε κάποιο άλλο βιβλίο;

Ζυράννα Ζατέλη: Ναί, μπορεί να συμβαίνει αυτό, να έχεις μιιά ιδιαίτερη αδυναμία. Όμως είναι λιγάκι, ξέρεις, όπως με τους γονείς που δεν μπορούν να διαλέξουν τα παιδιά τους. Μπορεί κάπου στο βάθος για κάποιο λόγο να έχω μιιά μικρή αδυναμία, αλλά λίγο πολύ

όλους τους αγαπώ το ίδιο.

Άφροδίτη Τσίτσου-Καμπελή (μαθήτρια): Γιατί στα περισσότερα διηγήματά σας πρωταγωνιστούν παιδιά ή έφηβοι;

Ζυράννα Ζατέλη: Είλικρινά πιστεύω ότι το παιδί, το παιδί για μένα, σαν κάτι το αρχέτυπο, ως το πάροουμε έτσι, όχι το συγκεκριμένο παιδί, εσύ, εγώ, αλλά γενικά το παιδί, είναι σαν μιιά εικόνα θεού, δηλαδή είναι ή άθωότητα, είναι ένα παρθένο, άνεξερευνητο ακόμα έδαφος. Με γοητεύει αφάνταστα. Πιστεύω επίσης πως ό,τι γίνεται στην παιδική ηλικία, λίγο πολύ μās καταδιώκει. Είναι, εντός εισαγωγικών, αυτό που λέμε ο τόπος του έγκλήματος. Έκει έγιναν πάρα πολλά, άρα ήταν αδύνατο το παιδί στην περίπτωσή μου να μην έχει έναν πρωτεύοντα ρόλο μέσα στην πεζογραφία.

Φένια Φανακίδη (μαθήτρια): Υπάρχει κάποιο μήνυμα που θέλετε να περάσετε στους έφηβους;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, σε όλα μου τα βιβλία το παιδί και ο έφηβος παίζουν, όπως είπα, έναν πρωτεύοντα ρόλο, γιατί πιστεύω ότι αυτό που τελικά γινόμαστε στη ζωή δεν είναι παρά ή άξιοποίηση του παιδικού μας ψυχισμού. Τί μήνυμα να περάσω; Μιλώ για τη δική μου έφηβεία, γενικότερα για την έφηβεία, για την παιδική ηλικία. Ίσως, προκαλώ να δούμε πράγματα που είναι δίπλα μας και τα άγνοούμε. Έγώ πιστεύω, εκτός αν είμαι πολύ αισιόδοξη, ότι βρήκατε σ' αυτό το βιβλίο πάρα πολλά πράγματα από τον έαυτό σας, ίσως άνομολόγητα, ίσως, πως το λένε, άσυνείδητα, αλλά κάποιο σκίρτημα θα έγινε μέσα σας, κάπου θα είδατε τον έαυτό σας. Αυτό για την τέχνη, για ένα ποίημα, για τον άφηγητή, είναι δικαίωση. Έκτος και αν γελάστηκα, εκτός και αν δε βρήκατε τίποτα που να σάς έχει άπασχολήσει και σάς, να σάς έχει ίντριγκάρει, άκόμη κι αυτό, ως το πούμε κι έτσι.

Στάθης Κουτσούνης: Προσέξτε, παιδιά, να μην μπερδεύουμε το μήνυμα με αυτό που λέμε ήθικό δίδαγμα. Η τέχνη δεν έχει καμιιά σχέση με ήθικά διδάγματα, δε στοχεύει ποτέ σε κάτι τέτοιο. Αυτό που είπε ή κυρία Ζατέλη, ότι μπορείτε διαβάζοντας ένα βιβλίο να άνακαλύψετε πράγματα που ύποσυνείδητα ύπάρχουν μέσα σας, αυτό είναι για μένα το μεγαλύτερο μήνυμα, να μπορέσετε δηλαδή να καταλάβετε και άλλες πλευρές τής ζωής, που δεν είναι πάντοτε όρατές. Πάντως σε κάθε περίπτωση ή τέχνη άποκαλύπτει και δεν καθοδηγεί.

Βαγγέλης Μπαταγιάννης (μαθητής): Έχετε έπηρεαστεί από την ξένη λογοτεχνία στον τρόπο με τον όποιο γράφετε;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, εγώ νομίζω πως ό,τι μās έπηρεάζει δεν είναι κάτι που το άνακαλύπτουμε ξαφνικά, δηλαδή πιστεύω πως

ό,τι μ'αυτήν επηρεάζει στη ζωή τὸ ἔχουμε μέσα μας ἐν σπέρματι ἤδη. Δὲν εἶναι τυχαῖο δηλαδὴ πὺ ἐγὼ ἀγαπῶ πολὺ τὸν Dostoevsky. Φυσικά, οἱ ἐπιρροὲς ὑπάρχουν πάντα. Ἀλίμονο ἂν ἦμασταν ἄνθρωποι στεγανοί. "Ὅταν μὲ συγκινεῖ κάτι, ἐπηρεάζομαι πραγματικά, μὲ τὴν ἔννοια ὅμως ὄχι τὴ δουλική. Ἐπηρεάζομαι μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μὲ προκαλεῖ νὰ κάνω κι ἐγὼ κάτι... ἀπὸ πράγματα πὺ λίγο πολὺ τὰ φέρω ἤδη μέσα μου. Ἄν θέλετε τώρα νὰ μὲ ρωτήσετε ποιοὶ εἶναι οἱ ἀγαπημένοι μου συγγραφεῖς, λοιπόν, εἶναι πάρα πολλοί. Δὲν ξέρω τώρα πόσο ἐσεῖς σήμερα ἔχετε ὥρα νὰ διαβάσετε λογοτεχνία, ἀλλὰ τότε, στὸν καιρὸ μας, διαβάζαμε πάρα πολὺ. Ἦταν ἡ ἐξωσχολικὴ μας πανδαισία. "Ὅ,τι διδασκόμασταν στὰ Νέα Ἑλληνικά, ἐντάξει, ἦταν κάποια συγκεκριμένα πράγματα, ἀλλὰ αὐτὸ πὺ μ'αυτὴν ἄρεσε ἦταν νὰ διαβάζουμε ξένη λογοτεχνία. Θυμάμαι τὴν ἐποχὴ πὺν διάβαζα, ὅπως θυμάμαι ζωντανὲς μεγάλες σχέσεις στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ καταλάβετε. Λοιπόν, μὺ ἀρέσει πάρα πολὺ ὁ Dostoevsky, οἱ δικοὶ μας οἱ τραγωδοί, ἔ εἶναι, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε, μιὰ φοβερὴ ἱστορία, μιὰ μεγάλη ἱστορία, δὲν μπορεῖς νὰ τὸ προσπεράσεις μὲ τίποτα, καὶ πάλι εἶναι κρίμα νὰ πῶ ἄλλους, γιὰτὶ θὰ ξεχάσω, κι εἶναι κρίμα νὰ ἀδικήσω. "Ὅλοι μὺ ἔχουνε στάξει κάτι, κι ἐγὼ βεβαίως ἔκανα τὸν προσωπικὸ μου κόσμο.

Νίκος Κατσαρός (καθηγητής): Θυμᾶστε ἀπὸ τὰ βιβλία πὺν διαβάσατε, πὺν σ'αυτὴν επηρεάσαν μὲ κάποιο τρόπο, ἂν ὑπάρχει κάποιο πὺν ἦταν συγκλονιστικὸ, πὺν σ'αυτὴν ἐνθουσίασε, ἢ κάποιο πὺν ἀνακαλύψατε πρόσφατα;

Ζυράννα Ζατέλη: Βεβαίως. Ὁ Ἡλίθιος τοῦ Dostoevsky, οἱ Ἀδελφοὶ Καραμαζόφ, τὸ Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία, αὐτὰ τὰ θυμάμαι, παιδιὰ, τὸ Μαγικὸ Βουνὸ τοῦ Thomas Mann. Πρόσφατα, τὸ μεγαλύτερο πὺν διάβασα, γιὰτὶ ἔχοντας μπεῖ στὰ μυθιστορήματα εἶμαι τόσο στοιχειωμένη μὲ τὶς ἱστορίες μου, πὺν δὲ μὺ μὲνει καιρὸς νὰ διαβάσω, ἀλλὰ θυμάμαι, ὅταν τέλειωσα τὸ Καὶ μὲ τὸ φῶς τοῦ λύκου ἐπανερχονται καὶ μέχρι νὰ πιάσω τὸ ἄλλο, σ' ἐκεῖνο τὸ διάστημα διάβασα τὸ Ὁ Ἄνθρωπος χωρὶς ἰδιότητες. Ἐξαιρετικὴ μετάφραση. Θυμάμαι, παιδιότερα, τὸν Dostoevsky, τὸν διαβάσαμε τότε στὴν ἐφηβεία μας, ἀλλὰ τὸν ξαναδιάβασα καὶ πολὺ ἀργότερα, γύρω στὰ τριάντα μου, ἐκεῖ τὸν ἐκτίμησα πραγματικά. Θυμάμαι ἀπὸ ἥρωες τὸν πρίγκιπα Μίσκιν, τὸν Ρασκόλνικοφ, τοὺς θυμάμαι σὰν ζωντανὰ πρόσωπα, ἔχω πάνω μου τὴν ἀνάσα τους. Ὁ Camus, ὁ Albert Camus εἶπε κάτι, παιδιὰ, ἐξαιρετικὸ, κάτι πὺν τὸ θεωρῶ πραγματικὰ προχωρημένο· εἶπε: «Ὁ Ρασκόλνικοφ τοῦ Dostoevsky εἶναι πιὸ πραγματικὸς ἀπὸ τὸν Ροβεσπιέρο». Ἐνας μυθιστορηματικὸς ἥρωας, ὅταν εἶναι τόσο γερός, κρύ-

βει τέτοιον ἀχανὴ ψυχισμό μέσα του πὺν εἶναι πιὸ πραγματικὸς καὶ ἀπὸ ἓνα πραγματικὸ πρόσωπο. Θὰ θυμηθῶ μετὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, συγγνώμη πὺν αὐτὴ τὴ στιγμή δὲ μὺ ἔρχονται.

Κατερίνα Σφήκα (μαθήτρια): Προτιμᾶτε τὶς μικρὲς ἱστορίες ἢ τὰ μυθιστορήματα;

Ζυράννα Ζατέλη: Ξεκίνησα ἀπὸ τὰ διηγήματα, ὅπως βλέπετε, ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο καὶ κυρίως στὴν πρώτη συλλογὴ, τὴν Περσινὴ ἀρραβωνιαστικιά, σὲ ὅλα τὰ διηγήματα μπαινοβογαῖναν οἱ ἥρωες ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, δηλαδὴ ἦταν σὰν ἓνα μικρὸ μυθιστορημα, κάποια στιγμή κατάλαβα ὅτι εἶχα τόσο ὑλικὸ μέσα μου, πὺν δὲ μὺ ἔφτανε τὸ διήγημα. Περιμένω τώρα νὰ τελειώσω τὴν τριλογία μου. Ναί, τώρα γράφω μυθιστορήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ μυθιστορημάτα μου χωρίζονται σὲ ἱστορίες πὺν ἔχουν κάποια αὐτοτέλεια καί, βεβαίως, ὅλες μαζί κάνουν ἐνιαῖο σῶμα.

Χαρὰ Ἀμολοχίτη (μαθήτρια): Θὰ χαρακτηρίζατε ρομαντικὲς τὶς ἱστορίες σας;

Ζυράννα Ζατέλη: Ὁ ρομαντισμὸς, παρόλο πὺν ἔχουμε πάρει τὴν ἔννοια ἀρκετὰ ἐπιπόλαια, εἶναι μιὰ πολὺ ἄγρια, σκοτεινὴ ἱστορία, πὺν ἔχει σχέση καὶ μὲ τὸ θάνατο. Ἐχει σχέση μὲ μιὰ, πῶς νὰ τὸ πῶ, τρελὴ ἔως ἀπελειωμένη ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ναί, εἶμαι σίγουρη ὅτι ὑπάρχει ἓνα ρομαντικὸ στίγμα.

Ἀμάντα Κλαυδιανοῦ (μαθήτρια): Ποίηση γράφετε;

Ζυράννα Ζατέλη: Στὴν ἐφηβεία μου εἶχα δοκιμάσει καὶ ποίηση, ἀλλὰ ἡ αἴσθησή μου ἔχει μείνει ἀπὸ τότε εἶναι ὅτι ἦτανε πιὸ πολὺ, πῶς νὰ τὸ θέσω, «προζάτη» ποίηση, σχεδὸν πρόζα. Ἄρα δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὅτι ἔχω γράψει ποίηση, εἶμαι τοῦ πεζοῦ λόγου.

Στάθης Κουτσούνης: Ἡ συγγραφέας μ'αυτὴν εἶπε ὅτι δὲ γράφει βέβαια ποίηση, ἀλλὰ ἡ γραφὴ τῆς Ζατέλη, ὅπως θὰ προσέξατε, εἶναι ποιητικὴ. Ἄλλο πράγμα ὡστόσο εἶναι τὸ ποιητικὸ καὶ ἄλλο πράγμα ἡ ποίηση. Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ξεκαθαρίσουμε, γιὰτὶ ἡ πεζογραφία ἔχει τοὺς δικούς της ὅρους, ὅπως τοὺς δικούς της ὅρους ἀσφαλῶς ἔχει καὶ ἡ ποίηση.

Νίκος Κατσαρός (καθηγητής): Νὰ ρωτήσω κάτι ἀνάλογο; Μὺ φαίνεται ὅτι ὁ τρόπος γραφῆς, τὸ στήσιμο τῶν ἱστοριῶν, θυμίζει λίγο θεατρικὸ ἔργο, ἢ κάνω λάθος; Δηλαδὴ, σὲ κάποιες σκηνὲς στὸ τέλος ἔχουμε μιὰ λύση, ἐκεῖ μὲ τὰ ἐπιμύθια. Εἶναι αὐτὸ ἢ εἶναι ἔτσι μιὰ ἐντύπωση;

Ζυράννα Ζατέλη: Σίγουρα δὲν εἶναι κάτι πολὺ συνειδητὸ ἀπὸ μέρους μου νὰ τὸ κάνω ἔτσι, αὐτὸ γενικῶς δὲν ἀκολουθεῖ κανόνες π-

στεύω. Τώρα, αν βγαίνει σε κάποια ιστορία ένιστε και μια τέτοια διάσταση ή αίσθηση, δεν το αποκλείω, γιατί όχι;

Δήμητρα Γιαννέλη-Αργυρίου (μαθήτρια): Πολλές ιστορίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ασυνήθιστες, περιθωριακές σε σχέση με τη σύγχρονη ζωή στα αστικά κέντρα και τις ιστορίες που βλέπουμε σε άλλα σύγχρονα βιβλία ή στην τηλεόραση. Αυτό σημαίνει κάτι συγκεκριμένο, που σχετίζεται με τα βιώματά σας, ή μήπως δέ σας συγκινεί και δέ σας προσελκύει το σημερινό «σκηνικό»;

Ζυράννα Ζατέλη: Ναι. Λοιπόν, εγώ δέ βλέπω τηλεόραση. Δεν έχω τηλεόραση. Είμαι ο άνθρωπος χωρίς επιχειρήματα και χωρίς τηλεόραση. Να σας πω κάτι; Με έχουν ρωτήσει και άλλοι: «Οί περισσότερες ιστορίες σας διαδραματίζονται στο παρελθόν. Το παρόν δέ σας συγκινεί, δέ σας παρακινεί;» Είναι και πάλι θέμα ιδιοσυγκρασίας. Αυτό τό, επιτρέψτε μου να πω, έκκωφαντικό παρόν, όπως διαδραματίζεται, δέ με συγκινεί. Θέλω, για να γράψω, για να φτιάξω μια ιστορία, για να μπω μέσα της, θέλω κάτι πιο ύποβλητικό, θέλω να έχει μια άλλη ζήτηση, να βγαίνει ένας ψυχισμός απ' τα πράγματα, απ' τους ανθρώπους, κι αυτό όπως και να το κάνουμε λείπει αρκετά στις μέρες μας. Από την άλλη πιστεύω ότι ή κάθε εποχή δέ φτάνει γι' αυτόν που τη ζει, και πόσο μάλλον αν τύχει αυτό το άτομο να ανήκει σ' εκείνη την παράξενη φυλή των ατόμων που ζούνε δυο φορές, μια για τον εαυτό τους και μια γι' αυτά που γράφουν, όπως είπαμε και προηγουμένως. Δέ φτάνει ή πραγματικότητα, δέ φτάνει τό γύρω μας. Ο Oscar Wilde είπε ότι ή κάθε εποχή προσφέρεται στον καλλιτέχνη, εκτός από τη σύγχρονή του. Από την άλλη όμως πιστεύω ότι ή περιπέτεια της ανθρώπινης ψυχής, που είναι για μένα τό ζητούμενο, είναι αδιάκοπα δίπλα μας, είναι ένα διαχρονικό παρόν.

Νίκος Πέττας (καθηγητής): Τα βιβλία που έχετε εκδώσει είναι τρία-τέσσερα, ένας σχετικά μικρός αριθμός. Έχετε τη δυνατότητα να βιοπορίζεστε από τα βιβλία σας;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, συνέβη τα βιβλία μου να πηγαίνουν αρκετά καλά και εμπορικά, να τό πούμε έτσι. Είναι λίγο παράδοξο αυτό που συμβαίνει, αλλά έτσι είναι. Ός εκ τούτου, μην κάνοντας τίποτε άλλο, αυτή τη στιγμή, ναι, ζω από τα βιβλία μου.

Στέλλα Παπαδάτου (μαθήτρια): Δηλαδή, δέ γράφετε περισσότερο μόνο και μόνο για να είναι εμπορικά;

Ζυράννα Ζατέλη: Όχι, δέ θα μ' ενδιέφερε. Άλλωστε, παιδιά, όταν μπαίνω σ' ένα μυθιστόρημα είναι ένα μεγάλο ταξίδι. Θέλω ένα-δυο χρόνια να τό τριγυρίζω μονάχα, θέλω άλλα δυο-τρία να τό τελειώ-

σω και μετά άλλο ένα τουλάχιστον να τό ξαναδώ όλο μαζί, να τό αντιγράψω, να τό παραδώσω, όποτε μου παίρνει καιρό, έξι-έφτα χρόνια. Δεν μπορώ να κάνω νωρίτερα. Ναι μέν είναι λίγα στον αριθμό τα μυθιστορήματα, αλλά τό κάθε μυθιστόρημα αντιστοιχεί σε τρία βιβλία.

Στάθης Κουτσούνης: Έσείς, παιδιά, γνωρίζετε τό βιβλίο Στην έρημιά με χάρι, αλλά τα δυο επόμενα βιβλία της κυρίας Ζατέλη, τα μυθιστορήματά της, τό *Και με τό φώς του λύκου επανέρχονται* και τό *Ό θάνατος ήρθε τελευταίος*, είναι όγκώδη, τό καθένα πάνω από 650 σελίδες, πράγματι τρία βιβλία σχεδόν.

Ζυράννα Ζατέλη: Ναι, τό *Ό θάνατος ήρθε τελευταίος* είναι 720 σελίδες και οί *Λύκοι* είναι 667.

Δήμητρα Γιαννέλη-Αργυρίου (μαθήτρια): Σ' ένα διήγημά σας μιλάτε για τό ΕΚΕΙΝΟ, ένα αίνιγμα. Μπορείτε να μās πείτε γι' αυτό;

Ζυράννα Ζατέλη: Ά, αυτό μπορεί να είναι και ένα παιχνίδι από μέρους μου, μπορεί κι εγώ να μην τό ξέρω, για να δώ τί μπορεί να σκεφτεί ό αναγνώστης. Μάλλον κι εγώ τό άγνοώ. Λέτε για τό διήγημα «Ίεροσουλίες κι αίνιγματα», μπράβο. Δεν τό ξέρω παιδιά. Είναι άνοιχτό. Έννοώ ότι είναι άνοιχτό και κλειστό μαζί.

Άλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Η χρήση συνεχών παρεκβάσεων, σχολίων σε κάποια διηγήματα, τό ότι δεν έχουν συγκεκριμένη πλοκή τα διηγήματά σας ή ότι υπάρχουν περιστατικά άσχετα με την εξέλιξη της ιστορίας, είναι συνειδητή έπιλογή σας; Γιατί συμβαίνει αυτό;

Ζυράννα Ζατέλη: Κοιτάξτε, παιδιά, ό κάθε συγγραφέας έχει τό ύφος του, τον τρόπο του.

Άλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Υπάρχουν συχνά σχολιασμοί, κάποιες αναδρομές άλλεπάλληλες.

Στάθης Κουτσούνης: Θέλεις να πεις πώς ή αφήγηση δεν είναι ευθύγραμμη.

Ζυράννα Ζατέλη: Κατάλαβα, κατάλαβα... Μά είναι θέμα ύφους. Μου άρέσει πάρα πολύ να κάνω αναδρομές, αναδρομές στις αναδρομές, να υπάρχουν ιστορίες μέσα στις ιστορίες, σαν εκείνες τις ρωσικές, πώς τις λέγανε, τις κουκλες, που άνοίγεις μια, βγαίνει μια άλλη και μια άλλη...

Παιδιά: Μπαμπούσκες, μπαμπούσκες...

Ζυράννα Ζατέλη: Μπαμπούσκες, ναι. Έχει να κάνει με τό ύφος, τό όποιο είναι πολύ μύχιο πράγμα, δεν μπορεί κανείς να πει τί είναι ύφος.

Στάθης Κουτσούνης: «Τὸ ὕφος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος», εἶχε πεί ὁ Buffon. Καὶ εἶναι βέβαια χωρὶς ἀμφιβολία τὸ ζητούμενο γιὰ κάθε συγγραφέα. Δηλαδή, ἂν μπορεῖς νὰ διαβάσεις ἓνα κείμενο καὶ νὰ λές ὅτι αὐτὸ εἶναι Ζατέλη χωρὶς νὰ ξέρεις ὅτι ὄντως εἶναι τῆς Ζατέλη, σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφέας ἔχει ἐπιτύχει πάρα πολὺ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Τὸ προσωπικὸ ὕφος κάνει διακριτὸ τὸν ἓνα συγγραφέα ἀπ' τὸν ἄλλον.

Ἀλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Σὲ ὀρισμένα σημεῖα θὰ μπορούσαν νὰ ἦταν μικρότερες καὶ οἱ περιγραφές καὶ οἱ ἀναδρομές.

Ζυράννα Ζατέλη: Ποιὸς ξέρει; Τὴν ἐποχὴ πού τὸ ἔγραφα πιθανὸν νὰ μὴν τὸ ἔβλεπα ἔτσι, νὰ μὴν τὶς ἤθελα μικρότερες.

Χρήστος Παύλου (μαθητής): Ὁ τρόπος γραφῆς σας μὲ τὴ χρήση ὀνείρων, πολλῶν συνειρμῶν, ἀνάκλησης «πρωτογενῶν εἰκόνων», ὅπως λέτε, θυμίζουν κάποιες φροῦδικές θεωρίες καὶ ἀπόψεις. Ἔχετε καθόλου ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ αὐτὰ ἢ εἶναι συμπτωματικὸ;

Ζυράννα Ζατέλη: Κατάλαβα. Λοιπόν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὰ ὄνειρα καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι πεδία πού μὲ γοητεύουν πάρα πολὺ, συνειδητὰ ἀπέφυγα νὰ διαβάσω θεωρίες, δηλαδή θὰ τὸ ἤθελα πάρα πολὺ, ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ἔχω διαβάσει Freud. Ξέρω περίπου τί εἶχε πεί ὁ Freud, ἀλλὰ δὲν κάθισα νὰ διαβάσω, γιατί νομίζω αὐτὸ γιὰ μένα, γιὰ τὴ δουλειά πού κάνω θὰ ἦταν τροχοπέδη. Νὰ σκέφτομαι δηλαδή κάθε φορά τί ὑποδηλώνει πού βάζω τώρα αὐτὸ τὸ πράγμα, αὐτὴ τὴ γυναίκα μὲ τὰ κόκκινα, μὲ τὸ μαῦρο ψαλίδι... Ὅταν μὲ καλέσανε σὲ μιὰ ἐκδήλωση γιὰ τοὺς Λύκους, τὸ μυθιστόρημα, ἀρχίσαν νὰ μοῦ λένε διάφορα, αὐτὸ πού σᾶς ἀνέφερα, τί σχέση ἔχει μὲ τὸν Freud ἢ γυναίκα μὲ τὸ κόκκινο φουστάνι, μὲ τὸ μαῦρο ψαλίδι κ.λπ. Παιδιά, ἐγὼ αὐτὲς τὶς θεωρίες δὲν τὶς γνωρίζω, συνειδητὰ ἀπέφυγα νὰ τὶς διαβάσω, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ σκέφτομαι τώρα τί θὰ ἔλεγε ἓνας πού διαβάζει Young ἢ ἓνας πού διαβάζει Freud. Ὁ συγγραφέας τὰ πιάνει ἀλλιῶς τὰ πράγματα.

Στάθης Κουτσούνης: Νὰ κάνω κι ἐγὼ μιὰ ἐρώτηση. Ὅταν δουλεύετε ἓνα μυθιστόρημα, πιὸ πολὺ σας ἐνδιαφέρουν οἱ χαρακτήρες ἢ ἡ πλοκή; Καὶ τὸ ρωτῶ αὐτό, διότι, ὅπως ξέρετε, ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ὀλόκληρες θεωρίες γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση.

Ζυράννα Ζατέλη: Ναι, ὀλόκληρες θεωρίες, οἱ ὁποῖες μᾶλλον μὲ ἀφήνουν ἀπέξω ἐμένα. Δηλαδή, πραγματικὰ εἶναι σὰν νὰ μὲ ρωτοῦν, σὰν νὰ μοῦ ποῦν νὰ κόψω τὰ μισὰ μου δάχτυλα. Δὲν μπορῶ νὰ διανοηθῶ ὅτι μὲ ἐνδιαφέρουν οἱ χαρακτήρες χωρὶς νὰ δίνω δεκάρα γιὰ τὴν πλοκή. Μ' ἐνδιαφέρουν ἐξίσου καὶ τὰ δυὸ, ἄρα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἢ θεωρία ἐμένα προσωπικὰ δὲ μ' ἐνδιαφέρει.

Στάθης Κουτσούνης: Εἶναι φανερὸ νομίζω, διότι ὑπάρχει ἰσορροπία ἀνάπτυξη ἀνάμεσα στὰ δυὸ, ἐνῶ σὲ κάποιους συγγραφεῖς ὑπερερεῖ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο ἀναλόγως. Νὰ κάνω καὶ μιὰ ἄλλη ἐρώτηση. Τὸν ἀναγνώστη πόσο τὸν λαμβάνετε ὑπόψη σας ὅταν γράφετε; Τὸν σκέφτεστε καθόλου ἢ σᾶς εἶναι ἀδιάφορος;

Ζυράννα Ζατέλη: Σίγουρα δὲν τὸν σκέφτομαι τὴν ὥρα πού γράφω. Δὲν τὸν σκέφτομαι ἄμεσα. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε τὸν σκέφτομαι τὸν ἀναγνώστη, γιατί κακὰ τὰ ψέματα δὲ γράφουμε γιὰ τὸν ἑαυτό μας, γράφουμε γιατί θέλουμε νὰ κοινωνήσουμε τὴν ψυχὴ μας μὲ τὸν ἄλλον, μὲ τὸν ἀναγνώστη μας. Ὅπωςδήποτε τὸν σκέφτομαι, ἀλλὰ ὄχι σὲ σημεῖο νὰ μοῦ γίνεῖ βραχνάς, καὶ τὴν ὥρα τοῦ γραψίματος δὲν τὸν σκέφτομαι, σκέφτομαι ἄλλα, σκέφτομαι τὸ ἴδιο τὸ γράψιμο· τὸ γράψιμο, αὐτὸ μοῦ κρατᾷ τὸ ἐνδιαφέρον.

Στάθης Κουτσούνης: Ὅταν κυκλοφορήσει τὸ βιβλίο, τὸ διαβάζετε μετὰ ὡς ἀναγνώστρια;

Ζυράννα Ζατέλη: Ἔ, προσπαθῶ, ναι! Αὐτὸ κάθε τόσο τὸ κάνω.

Ἀριάδνη Μιχαλίτση-Ψαρροῦ (μαθήτρια): Κάνετε ἀλλαγές ἢ διορθώσεις σ' αὐτὰ πού γράφετε;

Ζυράννα Ζατέλη: Μετὰ τὴν ἔκδοση ἐννοεῖς; Βέβαια. Θυμᾶμαι στοὺς Λύκους μέχρι τὴν 25ῃ ἔκδοση ἄλλαξα, ἔκανα μικροαλλαγές. Μετά, γιὰ νὰ δεσμευθῶ, τὸ ἔγραψα: Οἱ ὀριστικὲς ἀλλαγές καὶ διορθώσεις ἔγιναν στὴν 25ῃ ἔκδοση. Αὐτὰ τώρα, ὅταν τὰ ξαναβλέπω, λέω, ναι, τώρα θὰ τὰ ἔγραφα καλύτερα. Εἶναι σὰν νὰ ἐπεμβαίνεις πάνω σὲ μιὰ φωτογραφία. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἔχω γράψει, ἔχει... κι αὐτὸ σῶμα καὶ ψυχὴ. Μὲ τὸ νὰ ἔχω ἐγὼ ὀρμιάσει περισσότερο καὶ νὰ λέω... μποροῦσα νὰ τὸ κάνω τώρα καλύτερα, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει καὶ νὰ τ' ἀλλάξω.

Στάθης Κουτσούνης: Τελικὰ, ἢ ἔκδοση ἐνός βιβλίου ἀποτελεῖ καὶ μιὰ δέσμευση γιὰ τὸν συγγραφέα. Ἄν δὲν τὸ ἐξέδιδε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τώρα μπορεῖ νὰ μὴν τὸ ἔβγαζε, γιατί στὸ μεταξὺ προκύπτουν νέα πράγματα, ἀλλὰ καὶ συντελοῦνται ἀλλαγές στὸν τρόπο πρόσληψής τους.

Νίκος Κατσαρός (καθηγητής): Ἐπειδὴ ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἡράκλειτο, πιστεύετε ὅτι τὰ δίπολα, τὰ ἀντίθετα παίζουν ρόλο στὴν ἀρμονία τοῦ ἀνθρώπου;

Ζυράννα Ζατέλη: Ἄ, ναι!

Νίκος Κατσαρός (καθηγητής): Γιατί βλέπουμε, ὅπως εἶπαν τὰ παιδιὰ, συχνὰ τὸ δίπολο «ζωή-θάνατος».

Ζυράννα Ζατέλη: Βέβαια, βέβαια.

Νίκος Κατσαρός (καθηγητής): Σ' ένα διήγημα, δέ θυμάμαι ποιό ακριβώς, δένετε την τσουκνίδα με τη μολόχα, τὸ τσεκούρι με τὸ μέλι. Πιστεύετε σ' αὐτὸ τὸ πράγμα;

Ζυράννα Ζατέλη: Βέβαια. Ὅπωςδήποτε. Πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι ἀντιφάσεις, ὅπως στὴν πραγματικότητα... Τουλάχιστον, ὅταν τὸ μυαλό μπορεί νὰ τὸ δεῖ λίγο μακρύτερα, στὴν οὐσία εἶναι ὀλοκλήρωση τοῦ σύμπαντος. Βεβαίως, ἐκεῖ εἶναι ὅλη ἡ ἱστορία.

Ἀλέξανδρος Τζανετής (μαθητής): Οἱ ἥρωες ποὺ χρησιμοποιεῖτε στὸ βιβλίο σας εἶναι σὰν νὰ φεύγουν. Μήπως ὑπάρχει κάτι ποὺ τοὺς ἀναγκάζει νὰ φεύγουν; Ὅταν φεύγουν δὲν εἶναι σὰν νὰ ἐγκαταλείπουν τὸν ἀγώνα;

Ζυράννα Ζατέλη: Δὲ νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα, ὅτι δηλαδὴ ἐγκαταλείπουν τὸν ἄλλον, τὸν ἀγώνα. Ἀπλῶς, ἴσως εἶναι ἀγγιγμένοι, θὰ τὸ ἴλεγα κάπως ποιητικά, ἀγγιγμένοι ἀπὸ ἕνα... ἀεράκι, νὰ πῶ ὅμως ὄχι, δὲν παρατοῦνται.

Ἀλέξανδρος Τζανετής (μαθητής): Πιστεύετε στὴν ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἢ πιστεύετε ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται μόνοι τους στὴ ζωὴ καὶ φεύγουν μόνοι τους;

Ζυράννα Ζατέλη: Ἔχουμε μεγάλη ἀνάγκη γιὰ ἐπικοινωνία. Πάντα δὲν εἶναι ἐφικτή. Μένουμε μὲ μιὰ γεύση ἀπογοήτευσης. Ὅλα συμβαίνουν. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπικοινωνία, οὔτε μπορῶ νὰ πῶ ὅτι ὅλα πᾶνε μέλι γάλα. Εἶναι αὐτὸς ὁ ἀγώνας παιδιὰ. Εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐπικοινωνία, ἡ ἐπίγνωση τῆς μοναξιάς, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία πάντα δὲν εἶναι ἐφικτή, δὲν εἶναι στὸ χέρι μας, εἶναι ὅλο αὐτὸ τὸ πράγμα.

Στάθης Κουτσούνης: Πάντως, στὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς ζωῆς μας, καλῶς ἢ κακῶς, πορευόμαστε μόνοι μας. Γιὰ νὰ θυμηθοῦμε λίγο καὶ τὸν Ρίτσο «καθένας μονάχος πορεύεται στὸν ἔρωτα, μονάχος στὴ δόξα καὶ στὸ θάνατο». Στὰ κορυφαία συμβάντα ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνος του στὴ ζωὴ. Ἡ ἐπικοινωνία ἐνίοτε εἶναι ἀδύνατη.

Τρύφωνας Τζανετής (μαθητής): Μήπως ἔχετε κάνει –κάτι ποὺ ἀναφέρεται σὲ κάποιο διήγημα– τηλεφώνημα, χωρὶς νὰ ὑπάρχει κάποιος νὰ ἀκούει... Ἔχετε ἀναγκαστεῖ κι ἐσεῖς νὰ τὸ κάνετε;

Ζυράννα Ζατέλη: Ἔχω ἀναγκαστεῖ, ναί. Τὸ ἔχω κάνει παιδιὰ. Αὐτὴ εἶναι καθαρὰ δική μου ἐμπειρία.

Στάθης Κουτσούνης: Νομίζω πῶς δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐρώτηση, κι ἄλλωστε ἔχει τελειώσει καὶ ὁ χρόνος ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας. Ζυράννα, θὰ ἠθελες νὰ πεῖς κάτι ἄλλο τελευταῖο;

Ζυράννα Ζατέλη: Ὁμολογῶ ὅτι μοῦ ἔγιναν πολὺ ὠραίες καὶ ἀπρο-

κατάληπτες ἐρωτήσεις. Μπράβο! Γι' αὐτὸ κι αἰσθάνομαι πολὺ ὁμορφα, παρότι, ὅπως σοῦ εἶχα πεῖ, εἶχα κάποιο τράκ στὴν ἀρχή. Σ' εὐχαριστῶ πολὺ, Στάθη, γιὰ τὴν πρόσκληση κι εὐχαριστῶ πολὺ καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση.

Στάθης Κουτσούνης: Σ' εὐχαριστῶ κι ἐγὼ πού ἦρθες, τόσο προσωπικὰ ὅσο καὶ ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν καὶ τῶν καθηγητῶν τους. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τὰ παιδιὰ ἔζησαν σήμερα μαζί σου μιὰ σπουδαία ἐμπειρία.

Σημείωση: Ἡ ἀπομαγνητοφώνηση τῆς ἠχογραφημένης συζήτησης ἔγινε ἀπὸ τὴν Ἐφη Ἀλεξανδρῆ μετὴ συμβολὴ καὶ τοῦ Νίκου Κατσαροῦ. Τὸ κείμενο ἐπιμελήθηκε ὁ Στάθης Κουτσούνης.

Τόμος 1 - Τεῦχος 4 - Χειμῶνας 2007-2008

Ο ἰ σ υ γ γ ρ α φ ε ἰ ς τ ο ὺ τ ε ὑ χ ο υ ς

Ὁ Στάθης Κουτσούνης γεννήθηκε στὴ Νέα Φιγαλία Ὀλυμπίας τὸ 1959. Ἔχει ἐκδώσει τέσσερις ποιητικὲς συλλογές, ἐνῶ παράλληλα δημοσιεύει κείμενα κριτικῆς. Τελευταῖο βιβλίο του: Ἡ τρομοκρατία τῆς ὁμορφιάς, Μεταίχμιο 2004. – Βλ. καὶ Ὁροπέδιο, τχ. 1.